

Erken Doğmuş Fakat İnsanlık İçin Gerekli Bir Proje veya Tarihte bir Gezinti

Sibernetik bilimi bugün gösteriyor ki: Sosyal hayat da fizik ve biyolojik hayat gibi canlıdır. Yani düzenli, doğurgan ve ölümlüdür. Hz. Muhammed, bu sosyal kurumlar yüzyılda bir yenilenmeli dedi. Her yüzyılda bir alim gelip bu ümmet için dinini yenileyecektir; yüzyıl sonra, bugün yaşayanlardan hiç kimse dünyada kalmayacaktır, dedi. İlk Sosyolog olan İbn Haldun da bu süreyi yüz yirmi yıl ile sınırlandırıyor. Nitekim Tevrat da Tekvin kitabında insanın nihai ömrü 120 yıldır diyor. Evet, yüz yılda insan öldüğü gibi, kurduğu müesseseleri de kokuşur. Onun için, varlığı ve hayatı evrimleşmek ve gelişmek üzere yaratan Allah, sürekli olarak bu kokuşmuş kurumları dışardan gelen güçlerle yeniliyor. Hristiyanlık, 4. Asırda Konstantin'e teslim olup kurumlaştıktan sonra 7. Asırda İslam ile yenilendi. İncillerden anlaşıldığı gibi Yahudilik şekilci Şeriatçılıkla (Ferisilikle) kokuşunca, Roma eliyle sürgüne maruz kaldı. Sonra İslam'la da bir daha sürgüne maruz kaldı. İslam alemi özellikle Abbasi İmparatorluğu çok canlı ve yeni bir medeniyet getirmişti. Bu Medeniyet daha sonra Endülüs ve Sicilya üzerinden Avrupa'ya geçip, onları kokuşmuş Kiliseden kurtaracaktır. Abbasî de kokuşunca Selçuklular geldi, Orta Doğu'da medeniyete epey hizmet ettiler. Sonra Moğol istilaları her şeyi sıfırladı. Şiddet tamamen hayata hâkim oldu. Fakat çağları aşan Mevlâna irfanı ile o şiddet ve o yıkım, bayındırlığa ve irfana dönüştü. O süratle Osmanlı kuruldu. Osmanlının kurulmasında Mevlana'nın etkisi çok büyük de olsa, asıl fikir babası olan Edebali, bir Kürt Şeyhi olan Taceddin'in mürididir. Ta o zamandan beri Türklerin hayatında gerek ordu olarak ve gerek müderrisler olarak Kürtlerin katkısı çok büyük olmuştur.

Fakat Osmanlı çok büyük bir güç olduğundan, 550 yıl sonra çok hantal bir kokuşmuş müessese olmuştu. Daha önce Balkanlara ve Orta Doğu'ya düzen veren Osmanlılar bu sefer kendileri düzene muhtaç idi. Bu sefer ona düzen verecek Batı medeniyeti ve bilimleri idi. Bu sancılar ta Tanzimat döneminden yani 1839'dan beri vardı. Fakat asıl yenilik, üyelerinin çoğu Kürt aydınları olan daha sonra İttihad-Terakki ismini alacak olan İttihad-ı Osmani Cemiyeti idi. Kuruluş 1889. Asıl fikir babası, Kürt asıllı Dr. Abdullah Cevdet'tir. Fikir babası diyorum çünkü onun düşünceleri ve kitapları, 46 sene boyunca Osmanlıyı ve Türkleri etkilemiştir. Fakat varlıklarının ana sebebi olan Abdullah Cevdet, daha sonra İttihad-Terakki'den ihraç edilmiştir. Evet, eğer Abdullah Cevdet iyi anlaşılırdı ve tepkilerle kenarlara itilmeseydi, bugün ne gericilik sorunu ne Kürt ve Filistin sorunu olmayacaktı. ABD yerinde, başta Türkler, Araplar ve Kürtler olmak üzere Orta Doğu Halkları var olacaktı. Abdullah Cevdet dinsiz bilinir ama asla dinsiz değildir. Onun ana amacı, din ile bilimi barıştırmaktır. Nitekim, son dönem kurduğu derginin ismi İctihattır. Onun matbaasının ve kütüphanesinin baş müdürü, aydın ama dindar bir Kürt olan Ahmed Ramiz'dir. Abdullah Cevdet aynı zamanda Said Nursi'nin de iyi arkadaşıdır. Said Nursi evrimle ilgili onun bir şiirini Muhakemat kitabına almıştır.

Ve Ahmed Ramiz, Said Nursi'nin Divan-ı Harb-ı Örfi'deki (31 Mart 1909'da idamla yargılandığı Sıkıyönetim Mahkemesi'ndeki) müdafaasına kuvvetli bir Önsöz yazdığı ve kitabı Abdullah Cevdet yayınları içinde bastığı için, uzun bir dönem tutuklu kalmıştır. Bu mahkemede on bir suç ile Said-i Kürdi suçlanıyordu. Bir suçu da Kürtleri uyandırmaya çalışmasıdır.

Gelin, Abdullah Cevdet'in kısa bir biyografisine göz atalım. Benim amacım onun gibi, yorumsuz sivri fikirleri ortaya atmak değildir. Amacım, Müslümanlar yüzyıl sonra artık bilimle barışmalıdır. Türkler, yüzyıl sonra İngiliz'in Kürtler hakkındaki planını fark edip dünyada sağlıklı bir idareye kavuşmalarıdır. Evet, Türklerin Kürtlere çok borcu vardır, artık bugün özgürlük olarak o borcu ödemeleri gerektir. Boşuna ve anlamsız bir şekilde kan dökülmesinin hiç kimseye faydası yoktur.

29.01.2024
Bahaeddin Sağlam

Abdullah Cevdet Hayatı (Vikipedi'den)

9 Eylül 1869 günü Arapgir'de dünyaya geldi. Kürt kökenlidir. Kimi kaynaklara göre 1867 doğumludur.^[1] Babası Diyarbakır birinci tabur kâtiplerinden Hacı Ömer Vasfî Efendi'dir.^[4] İlköğrenimini Hozat ve Arapgir'de tamamladıktan sonra ailesiyle Harput'a gitti. 1885'te *Ma'mûretülazîz (Elazığ) Askerî Rüşdiyesi*'nden mezun oldu.

On beş yaşında İstanbul'a giderek Kuleli Askerî Tıbbiye İdâdisi'ne girdi. Üç yıl sonra mezun oldu ve eğitimine Askerî Tıbbiye'de devam etti.

Tıbbiye yılları

Tıbbiye'deki öğrenciliği sırasında, okulda hakim olan biyolojik materyalist eğilimlerden etkilendi.^{[5][6]} Ludwig Büchner'e ait, kendisini çok etkileyen “*Kraft und Stoff*” adlı kitabın bir bölümünü, biyolojik materyalist görüşleri herkesin anlayacağı bir dille anlattığı için “*Fizyolociya-i Tefekkür*” (1890) adıyla Türkçeye çevirdi. Onun çevirilerini hedef alan çeşitli reddiyeler kaleme alındı.^[4] Aynı yıl beyin fonksiyonları üstüne “*Dimâğ*” adlı kitabı yayımladı. Ertesi yıl, İslâm âlimleriyle biyolojik materyalist filozofların fikirlerini bağdaştırmaya çalışan “*Fünûn ve Felsefe*” adlı çalışmasının ilk taslağını hazırladı. Okuldaki son yılında, biyolojik materyalizm ve beyin fonksiyonları üzerine “*Fizyolociya ve Hıfz-ı Sıhhat-i Dimâğ*” ve “*Melekât-ı Akliyye*” adlı iki kitap daha yayımlayan Abdullah Cevdet, aynı konular üzerinde Maârif, Musavver Cihan ve Resimli Kitab mecmualarında makaleler yazdı.

Felsefî fikirlerin topluma ancak siyaset aracılığı ile aktarılabilceğini düşünüyordu.^[4] Bu düşünceyle, çeşitli siyasi hareketlerin içinde yer aldı. 1889'da dört arkadaşı ile birlikte “*İttihad-i Osmânî Cemiyeti*” adını verdikleri bir cemiyet kurdular.^[6] Daha sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne dönüşen bu cemiyet, 1908 Devrimi'ne önyak olmuş, 1918'e kadar devlet yönetimine egemen olmuştur.

II. Abdülhamit’e karşı yürütülen propagandanın önde gelen isimlerinden biri olan^[7] Abdullah Cevdet, siyasi faaliyetleri nedeniyle öğrenimi boyunca birkaç kez tutuklandı, bir süre okuldan uzaklaştırıldı.^[6]

Tıbbiye’deki öğrenciliği sırasında edebiyatla da ilgilendi ve Abdülhak Hamid’in isteğine uyarak şiirlerini kitap haline getirdi.^[8] *Ömer Cevdet* adıyla yayımladığı bu ilk eserlerinde özellikle Namık Kemal, Recaizade Mahmut Ekrem, Abdülhak Hamid ve Halit Ziya’nın etkileri sezilir.^[8] 1890 yılında yayımladığı ilk şiir kitabı ”*Hiçten sonra Tuluat*” (1891) ve ”*Masumiyet*” (1893) adlı şiir kitaplarını da yayımlamıştır.

Temmuz 1894’te tıp öğrenimini tamamladı, göz hekimi oldu.

Sürgün yılları

Okulu bitirdikten sonra, İstanbul’da Haydarpaşa Numune Hastanesi’nde göreve başladı.^[6] Kolera salgını nedeniyle aynı yıl kasım ayında, geçici görevle Diyarbakır’a gönderildi;^[9] İttihat ve Terakki’nin Diyarbakır şubesini kurdu. Bu şehirde bulunduğu sırada Mehmet Ziya Bey (Gökalp)’in intihar girişiminde ilk müdahale eden ve onu kurtaran kişi oldu^{[10][11]} ve Ziyâ Gökalp’in cemiyete intisâbına önyak oldu.^[6]

Bu arada Büchner’in “*Natur und Geist*” adlı eserini *Goril* adıyla çevirdi. Eseri, “Hikmet Müslüman’ın kayıp malıdır.” hadisiyle sundu.^[4]

1895’te İstanbul’a döndüğünde İttihatçı hareketleri tehlikeli görüldüğünden, bozgunculukla suçlanarak tutuklandı ve başkentten uzaklaşması için Trablusgarp Merkez Hastanesi’nin göz hekimliğine getirildi.^[8] Fakat cemiyet adına çalışmalarına orada da devam etti. Bir buçuk yıl görev yaptıktan sonra hapsedildi.^[12] Dört ay sonra serbest bırakıldığında,^[12] Fîzan’a sürülmesinin kararlaştırıldığını öğrenince, önce Tunus’a kaçtı; oradan 1897 yılında Fransa’ya geçti.

İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin iki gruba ayrıldığını, Mizancı Murat ve arkadaşlarının Serhafiye Ahmed Celâleddin Paşa arasında imzalanan anlaşma gereğince İstanbul’a geri döndüğünü gördü. Cenevre’ye geçerek Tunalı Hilmi ve Dr. Çerkez Mehmet Reşit gibi Jön Türklerle buluştu.^[8] İki fırkaya ayrılan Jön Türkler’den Ahmet Rıza Bey’in liderliğindeki gruba katıldı.^[6] İshak Sükûti ile birlikte, derneğin yayın organı olan Osmanlı gazetesini Türkçe - Fransızca olarak çıkardı ve istibdat karşıtı yazılar yazdı.^[12] Batı eserlerinden çeviriler yaptı; çevirdiği yapıtlar arasında Schiller’in Giyom Tell adlı draması vardır. Bu esere yazdığı önsözü daha sonra “*İki Emel*” adıyla kitap olarak yayımladı. Ayrıca Vittorio Alfieri’nin, “*Della Tirannide*”(1789) adlı kitabını, “*İstibdad*” adıyla çevirdi.^[6] Cenevre’de yayımladığı şiir kitaplarından birisi olan “*Kahriyat*” adlı eserinde sanat kaygısından ziyade siyasi özlemlerle kaleme alınmış özgürlük, vatan sevgisi temalı olan ve hemen hemen hepsi II. Abdülhamid hakkında olan, onu hürriyet düşmanlığı ile suçlayan şiirlere yer verdi.^[5]

Yayımladığı yazılardan rahatsız olan padişah Abdülhamit, siyasi yazılar yazmaması ve İstanbul’a dönmemesi koşuluyla kendisini Viyana elçilik doktorluğuna atamayı önerince teklifi kabul etti. Onun Abdülhamit’e jurnalcilik yaptığı ve gazeteyi kapatıp Viyana’da doktorluğu

kabul etmesinin bunun kanıtı olduğu öne sürülmüştür;^[12] öte yandan diğer yayın çalışmalarını sürdürebilmek için gazeteyi kapatmaları karşılığında alacakları parayı kabul ettikleri de iddia edilir.^[6] 1903'e kadar Viyana sefareti tabipliğini sürdürdü. Bu görevi sırasında belirli ölçüde muhalefete devam etse de daha çok şiirle meşgul oldu ve sembolist şiir çevrelerinde ilgiyle karşılanan kitaplar yayımladı.^[5]

Siyasi faaliyetlerini gizlice devam ettirdiğini saraya bildiren büyükelçi Mahmut Nedim Paşa'yı tokatlaması üzerine 1903'te Avusturya'dan sınır dışı edildi.^{[6][12]} Cenevre'ye dönerek Ethem Ruhi Bey ile buluştu; *Osmanlı İttihat ve İnkılap Cemiyeti*'ni kurdu ve örgütün yayın organı olarak yeniden *Osmanlı* gazetesini çıkardı.

İçtiha

1904'te, *İçtiha* adlı bir basımevi kurdu. Basımevinde, Batılılaşma yanlısı eserler bastı, *İçtiha* adlı bir dergi çıkardı. 1904 yılından, öldüğü 1932 yılına kadar dönem dönem kesintiye uğramakla birlikte, *İçtiha*'ı çağrıştıran *Cehd*, *İşhâd*, *İştihâd*, *Âlem*, *Eski İçtiha* isimleri altında Cenevre, Mısır ve İstanbul'da bu dergiyi yayımlamayı sürdürmüştür.^[13]

Abdullah Cevdet'e ait bir karikatür. Altındaki yazı: “«Darvin» nazariyesinin temsili”^[14]

Abdullah Cevdet, 1905'te Cenevre'de kısa bir süre görüşme imkânı bulduğu Mısırlı reformist din âlimi Muhammed Abduh'un fikirlerinden de etkilendi. Aynı yıl Osmanlı hükümetinin baskısı sonucu İsviçre hükümeti kendisini sınır dışı ettiğinde, basımevini Kahire'ye taşıdı.^[12] Kahire'de, Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'nin önemli bir üyesi haline geldi. 1906'da başlayan ve bazı vergilerin kaldırılması ile birlikte meşrutiyet talebini de dile getiren Erzurum ayaklanmasını destekleyen yazılar yazdı.^[6] Meşrutiyet ilan edildiğinde hemen yurda dönmedi, bir süre daha Mısır'da kaldı.

Doğu ile Batı arasında fikir alışverişinin yapılabildiği bir ortam yaratmayı amaçlıyordu. Bu amacı çerçevesinde Sâdî, Mevlânâ ve Hayyam’ın yanı sıra Shakespeare, Schiller, Byron’dan çeviriler yaptı. 1908’de Reinhardt Dozy’nin *Essai sur l’Histoire de l’Islamisme* (İslamcılığın tarihi üzerine deneme) adlı iki ciltlik eserini “*Tarih-i İslamiye*” başlığı ile çevirip yayımladı. İslâm’ı ve İslâm peygamberini çok ağır biçimde eleştiren bu kitap, Osmanlı kamuoyunda büyük infîale yol açtı; Şubat 1910’da yasaklandı, toplatıldı^[15] ve mevcut nüshâlar Galata Köprüsü’nden atılarak imhâ edildi. Abdullah Cevdet Bey, eseri, Müslüman tarihçilerin Dozy’nin yanlışlıklarını düzeltmelerine imkân tanımak amacıyla tercüme ettiğini iddiâ etti.^[15]

Yurda dönüş ve mütareke yılları

1910’da İstanbul’a döndü. Kendi matbaası İçtiḥad Evi’ni kurdu. “*Kütüphan-e-i İçtiḥad*” dizisini yayımladı.^[16] *İçtiḥad* dergisini 24’üncü sayıdan itibaren neşretmeye devam etti. Cağaloğlu’ndaki evi, aydınların sık sık gelip gittikleri, tartıştıkları bir mekân hâlini aldı ve bu özelliği, Abdullah Cevdet Bey’in ölümüne kadar da sürdü. Ölümünden sonra şahsî kütüphanesi ve arşivi, kızı Gül Karlıdağ tarafından korunarak muhafaza edilmiştir. Nâdide eserler, günümüzde hâlâ ayakta duran Cağaloğlu’ndaki İçtiḥad Evi’nin en üst katında, kullandığı mobilya ve diğer eşyalarla birlikte saklanmaktadır.^[16]

“Abdullah Cevdet Bey ve kerimesi Gül Hanımefendi”^[17]

İttihat ve Terakki yönetimine karşı eleştirel tutumu nedeniyle baskılara maruz kalan Abdullah Cevdet Bey, 1914’te basımı durdurmak zorunda kalmıştı. Bir süre *İkdam* gazetesinde imzasız başyazılar yazdı. İşgal yıllarında Sadrazam Damat Ferit Paşa tarafından Sıhhiye Genel Müdürlüğü’ne atanan Abdullah Cevdet Bey, kadınlara ilk kez genelev vesikası verilmesi uygulamasını başlatınca halktan gelen tepki üzerine görevden alındı. İngiliz Muhipler Cemiyeti’nin kuruluşunda rol oynadı, Kürt Teali Cemiyeti’nde de çalıştı.^[18] “Seçkin” insanların yetişmesine yönelik bir eğitimi ve biyolojik materyalizmi savunan Abdullah Cevdet Bey, daha cumhuriyet kurulmadan yıllar önce Latin harflerine geçilmesi gerektiğini vurguladı ve kadın hakları konusundaki görüşleriyle dikkat çekti. Bahâîlik hakkında hazırladığı yazı dizisi ile dinî çevrelerin tepkisini çekti, kovuşturmaya uğradı.

I. Dünya Savaşı sonrası

İşgal yıllarındaki İngiliz yanlısı tutumu ve Kürt milliyetçisi örgütlerde yer almasından dolayı I. Dünya Savaşı sonrasında siyasal iktidarın gözünden düşmüştü. Cumhuriyet döneminde hakkında ömür boyu devlet hizmetinden men cezası verildi.^[6] Ömrünün kalan kısmını, şiir yazarak, çeviri yaparak ve İctihad'ın neşri ile uğraşarak geçirdi. Shakespeare'den Mevlânâ'ya ve Ömer Hayyam'a uzanan geniş ilgi alanında tercümeleler ortaya koydu.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Cevat Paşa'nın Elâzığ milletvekilliğinden çekilmesi üzerine onun yerine meclise girmesi söz konusu olduysa da 1925'te tarımı geliştirmek üzere göçmen getirilmesine ilişkin sözleri nedeniyle “damızlık adam getirmek istiyor” şeklinde söylenti çıkarılınca siyasetle ilişkisini kesti.^[18]

1928 yılında cumhurbaşkanı Atatürk'ün isteğiyle Fransız filozof Jean Meslier'nin kaleme aldığı din eleştirisi kitabını çevirdi; eser, “Akl-ı Selim” adıyla Devlet Matbaası'nda, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları arasında yayımlandı.^[19] 1931 yılında şiirlerini Karlıdağ'dan Ses adıyla kitaplaştırdı.^[13]

29 Kasım 1932'de İstanbul'da kalp krizinden hayatını kaybetti. Dinsizlikle suçlanan Abdullah Cevdet Bey'in Ayasofya Camii'ne getirilen cenazesi sahipsiz kalmış, cenaze namazının kılınmaması gerektiği ifade edilmişse de Peyami Safa'nın ricası üzerine namazı kılınmış, birkaç belediye görevlisi tarafından Merkezefendi Mezarlığı'na defnedilmiştir.^[20] Burhan Bozgeyik'in “Meşhurların Son Anları” adlı kitabında ise cenaze namazının kılınmadığı, cenazesini taşıyacak araba bulunamadığı, Fener Rum Patrikhanesi'nden araba istenerek haç sembolü araba ile mezarlığa götürülüp birkaç belediye görevlisince defnedildiği anlatılmaktadır.

ESERLERİ:

Şiir kitapları

- Hiç (1890)
- Türbe-i Masumiyet (1890)
- Tulûat (1891)
- Masumiyet (1894)
- Kahriyât (1906)
- Karlı Dağdan Ses (1931)
- Düşünen Musiki (1932)
- Rafale de Parfümse: Sonnets (1904)

Mensur kitabı

- Ramazan Bahçeleri (1891)

Düşünce eserleri

- Dimâğ (1890)
- Fizyolacya-i Tefekkür (1892)
- Fünun ve Felsefe (1897)

Çevirileri

- Weber'den "Asırların Panoraması"
- Gustave Le Bon'dan "Asrımızın Hususu Felsefisi"
- Hayyam'dan "Rubaiyat"
- Mevlana'nın Divanından Seçmeler
- Gustave Le Bon'dan "Dün ve Yarın" (1921)
- Gustave Le Bon'dan "İlm-i Ruh-i İctimai" (1924)
- Gustave Le Bon'dan "Ameli Ruhiyat" (1931)
- Jean Meslier'den "Akl-ı Selim (Sağduyu Tanrısızlığın İlmihali)" (1928)

Kaynakça

1. ^ a b c Alpay, Yalın. "A Glimpse into the first racist approach in the Ottoman Empire: The "Scientific" racism of Abdullah Cevdet". *İstanbul*. 19 Aralık 2015 tarihinde kaynağından arşivlendi. Erişim tarihi: 18 Aralık 2015.
2. ^ Jön Türk'lükten, Jin Kürt'lüğe. 20 Mayıs 2015 tarihinde Wayback Machine sitesinde arşivlendi. Rasim Giresunlu, Ufuk Ötesi.
3. ^ Abdullah Cevdet 22 Mart 2016 tarihinde Wayback Machine sitesinde arşivlendi., Hüseyin Akar.
4. ^ a b c d Çebi, İsmail. "Dr. Abdullah Cevdet'in düşüncesinde madde anlayışı". 19 Aralık 2015 tarihinde kaynağından arşivlendi. Erişim tarihi: 12 Ağustos 2015.
5. ^ a b c Hanioğlu, M. Şükrü. "Abdullah Cevdet" (PDF). 19 Aralık 2015 tarihinde kaynağından (PDF) arşivlendi. Erişim tarihi: 18 Aralık 2015.
6. ^ a b c d e f a h i i k l m "Hüseyin Akar, Dersim'den Portreler: Abdullah Cevdet, Akarhuseyin.com sitesi, Erişim Tarihi:20.07.2011". 22 Mart 2016 tarihinde kaynağından arşivlendi. Erişim tarihi: 20 Temmuz 2011.
7. ^ Demir, Osman. "Doktor Abdullah Cevdet'te Din Algısı". Erişim tarihi: 18 Aralık 2015.
8. ^ a b c d Abdullah Cevdet (Karlıdağ), Kenthaber.com Arapqir-Malatya İz bırakanlar Sayfası, Erişim tarihi: 20.07.2011
9. ^ Zeynep Çamsıoğlu, Milli Mücadele Döneminde Kürdistan Teali Cemiyeti, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007
10. ^ "Zeki Arıkan, Dr. Abdullah Cevdet, Radikal gazetesini, 26.02.2006". 10 Ekim 2014 tarihinde kaynağından arşivlendi. Erişim tarihi: 4 Ekim 2020.
11. ^ "Zeki Arıkan, Gazi Paşa ile İki Saat Görüştük, Toplumsal Tarih Dergisi, Nisan 2005, Sayı 136". 21 Ocak 2012 tarihinde kaynağından arşivlendi. Erişim tarihi: 22 Nisan 2010.
12. ^ a b c d e f "Sosyoloji.com.tr sitesi Abdullah Cevdet Sayfası, Erişim tarihi:20.07.2011". 4 Temmuz 2011 tarihinde kaynağından arşivlendi. Erişim tarihi: 20 Temmuz 2011.
13. ^ a b Oğuzhan Saygılı, Abdullah Cevdet'in Doğru Anlaşılabilmesine Doğru ^{[[olü/kırık bağlantı](#)]}
14. ^ Şehir Üniversitesi e-arşivi ^{[[olü/kırık bağlantı](#)]}
15. ^ a b Hilmi Yavuz, Dozv, İslam Tarihi ve Abdullah Cevdet(1), Zaman gazetesi, 01 Kasım 2006 ^{[[olü/kırık bağlantı](#)]}
16. ^ Emin Nedret İşli (10 Ağustos 2017). "Doktor Abdullah Cevdet Bey ve kütüphanesi". Cumhuriyet Kitap.
17. ^ Şehir Üniversitesi e-arşivi ^{[[olü/kırık bağlantı](#)]}
18. ^ Sefa Kaplan, Tarım İşçisi Getirelim Dedi, Damızlık İstiyor Dine Yazdılar, Hürriyet gazetesi, 17.08.2005
19. ^ "Kaynak Yayınları". 22 Temmuz 2011 tarihinde kaynağından arşivlendi. Erişim tarihi: 20 Temmuz 2011.
20. ^ "Yazarmezar.com sitesi Abdullah Cevdet sayfası, Erişim tarihi: 20.07.2011". 29 Eylül 2018 tarihinde kaynağından arşivlendi. Erişim tarihi: 20 Temmuz 2011.

Şimdi de Abdullah Cevdet'i Diyanet Ansiklopedisinden Takip edelim:

ABDULLAH CEVDET (1869-1932)

Son devir fikir ve siyaset adamı, Jön Türk hareketini başlatanlardan biri.

Müellif:

M. ŞÜKRÜ HANIOĞLU

9 Eylül 1869'da Arapkir'de doğdu. Babası Diyarbekir Birinci Tabur Kâtibi Ömer Vasfi Efendi'dir. İlk öğrenimini Hozat ve Arapkir'de yaptı. Ma'mûretülazîz Askerî Rüşdiyesi ile Kuleli Askerî Tıbbiye İdâdîsi'ni bitirdikten sonra Mekteb-i Tıbbiyye'ye kaydoldu. Bu dönemde adı geçen mektepte biyolojik materyalist eğilimler hâkim durumdaydı. Kendisi ailesinde dinî eğilimin kuvvetli olduğunu söylediği, hatta arkadaşları arasında dinî vecibelerine bağlı biri olarak tanındığı halde kısa sürede bu çevreden etkilendi. Bunun sonucu olarak, Ludwig Büchner'e ait olan ve biyolojik materyalist görüşleri halkın anlayacağı bir seviyede ele alarak Batı dünyasında büyük ilgi gören *Kraft und Stoff* adlı kitabın bir bölümünü *Fizyolociya-i Tefekkür* (1890) adıyla Türkçe'ye çevirdi. Bu tarihlerde onun üzerinde önemli etkiler yapan diğer bir kitap da, dini sosyal gelişmeye engel telakki eden görüşleri çarpıcı ve basit bir üslûpla nakleden, Félix Isnard'ın *Spiritualisme et Matérialisme* (1879) adlı eseridir. Bu iki kitabın yanı sıra Karl Vogt, Ernest Haeckel ve Spencer'in tesiri altında kalan Abdullah Cevdet, yine aynı tarihlerde *Dimâğ* (1890), *Fizyolociya ve Hıfz-ı Sıhhat-i Dimâğ ve Melekât-ı Akliyye* (1894) adlarıyla biyolojik materyalizm ve dönemin yaygın temayülü olan beynin fonksiyonları üzerinde duran kitaplarını yayımladı. Aynı konular üzerinde *Maârif*, *Musavver Cihan* ve *Resimli Kitap* mecmualarında makaleler yazdı. 1891'de, bir felsefe ansiklopedisi niteliğinde olan ve daha çok İslâm âlimleriyle biyolojik materyalist filozofların fikirlerini bağdaştırmaya çalışan *Fünûn ve Felsefe* adlı çalışmasının ilk taslağını hazırladı (Cenevre 1897). Bu arada siyasete de ilgi duyan Abdullah Cevdet, 3 Haziran 1889'da diğer tıbbiyeli arkadaşları İbrâhim Temo, İshak Sükûtî, Mehmed Reşid ve Hikmet Emin ile birlikte, daha sonra İttihat ve Terakkî Cemiyeti adını alacak olan İttihâd-ı Osmânî Cemiyeti'nin ilk kurucuları arasında yer aldı. Okuldaki siyasî faaliyeti dolayısıyla birkaç defa okul idaresince tutuklandı ve mektepte hapis yattı. 1894'te mâbeynin emriyle yapılan bir soruşturma sonucu gözaltına alındı, fakat yargılanmadan irâde-i seniyye ile serbest bırakıldı. Temmuz 1894'te Mekteb-i Tıbbiyye'den mezun oldu ve Dr. Diran Acemyan'ın asistanı olarak Haydarpaşa Hastahanesi'nde göz doktorluğu yardımcılığına tayin edildi. Kasım 1894'te geçici görevle kolera mücadelesi için Diyarbekir'e gönderildi. Burada bir yandan görevini sürdürürken diğer yandan İttihâd-ı Osmânî Cemiyeti'nin genişlemesi için çalıştı. Aralarında Ziya Gökalp'in de bulunduğu pek çok kimseyi teşkilâta üye kaydetmeyi başardı. Bu arada Büchner'in *Natur und Geist* adlı eserini *Goril* adıyla

yayımladı (Ma'mûretülazîz 1894). İstanbul'a dönünce Ermeni olayları sebebiyle oldukça gergin bir siyasî hava ile karşılaştı. Cemiyetin bu olaylar sonrasında yayımlayıp dağıtmaya karar verdiği beyannâmeyi kaleme aldı. Bu sırada bazı faaliyetleri dikkati çekti ve İstanbul'dan uzaklaştırılmak için Adapazarı Redif Taburu tabipliğine tayin edildi. Ancak görevine gitmeden, beyannâme sebebiyle yapılan soruşturma sonucu "erbâb-ı fesaddan olduğu" tesbit edilerek otuz üç arkadaşıyla birlikte tutuklandı; ardından Meclis-i Vükelâ kararı ile Trablusgarp'a sürüldü (Ocak 1896). Bir süre kale zindanında kaldıktan sonra bir irâde-i seniyye ile şehir surları içinde dolaşmasına izin verildi.

Bu dönemde Receb Paşa'nın vali vekili ve kumandan olduğu Trablusgarp'ta, yaveri Şevket Bey tarafından kurulan yedi numaralı İttihat ve Terakkî Şubesi'nin faal bir üyesi oldu. Ahmed Rızâ ve Mizancı Murad beylerle şube adına sürekli haberleştiği gibi, gizlice *Mîzan*, *Meşveret* ve *Mechveret Supplément Français* dergilerine imzasız veya "Bir Kürd" takma adı ile yazılar gönderdi. Buradaki gizli faaliyetleri Süleyman Kadara adında bir doktor tarafından doğrudan mâbeyne bildirilince, sürgün yerinin Fizan'a çevrilmesi için irade çıkmak üzereyken bir yelkenli ile Tunus'a kaçtı; oradan da Paris'e geçerek Avrupa'daki Jön Türkler'e katıldı. Burada İttihat ve Terakkî Cemiyeti erkânının iki gruba ayrıldığını, bir grubun temsilcisi olan Mizancı Murad'ın, Contrexéville şehrinde cemiyet ile Serhafiye Ahmed Celâleddin Paşa arasında imzalanan anlaşma gereğince İstanbul'a geri döndüğünü gördü. Kendisi ise Ahmed Rızâ'nın başında bulunduğu, söz konusu anlaşmayı kabul etmeyen gruba katıldı. Eylül 1897'de Cenevre'ye geçerek burada yeniden kurulan merkez komitesine girdi. İlk sayısı 1 Kânunuevvel 1897'de yayımlanan *Osmanlı* mecmuasının yöneticileri arasında yer aldı ve derginin başyazarı oldu. Aynı zamanda, cemiyetin yayın organı olarak Mısır'da çıkan *Kânûn-ı Esâsî* ile Romanya'da yayımlanan *Sadâ-yı Millet*, Cenevre ve Londra'da neşredilen *Kürdistan* dergilerine "Bir Kürd" takma adı ile yazılar yazdı. 1895'te Schiller'den Türkçe'ye çevirdiği *Guillaume Tell*'e yazdığı önsöz, Jön Türk çevrelerinde çok etkili oldu. Gördüğü rağbet üzerine bu önsöz daha sonra *İki Emel* (Mısır 1900) adıyla risâle olarak da yayımlandı. Abdullah Cevdet, II. Abdülhamid'e karşı, dinî vecibelerini yerine getirmediği için gerçek halife sayılmaması yolunda yapılan muhalefetin de önde gelen isimleri arasında yer aldı ve cemiyetin merkez yayın organı olan *Osmanlı* mecmuasında bu konuda yazılar yazdı. Aynı konuda Şâkir Hoca tarafından verilen fetvaları derlediği *Fetâvâ-yı Şerîfe* (Cenevre 1895) ile *Mahkeme-i Kübrâ* (Paris 1895) adlı risâleleri yine cemiyet tarafından yayımlandı.

1898'de *Osmanlı* mecmuasının yayımında büyük malî zorluklar ortaya çıkınca, merkez komitesi padişahın temsilcileriyle pazarlığa girişti ve Abdullah Cevdet, İshak Sükûtî ve Tunalı Hilmi gazetede yazı yazmamak şartıyla, 1500'er Frank para ve ömür boyu 12 altın aylık tahsisat almak vaadiyle yayını durdurmuş gibi gözüktüler. Abdullah Cevdet bu paraya hak kazanmak için Paris'e gitti. Ancak onun Paris'te oturmakla beraber dergiye gizlice yazı yazdığını tesbit eden Paris sefiri Münir Paşa tahsisatını kestirdi. Bu dönemde yazdıklarının en önemlileri, Gustave Le Bon'dan mülhem "cumhur ruhu" teorisini nakleden yazılardır. 1899'da sarayla aynı pazarlıklar tekrarlandığında, Abdullah Cevdet Viyana sefâreti tabipliğine getirildi ve bir daha ihtisas alanı dışında hiçbir yazı yazmayacağına dair bir de taahhütnâme imzaladı; fakat buna rağmen el altından *Osmanlı* mecmuasına yazılar göndermeye devam etti. Aldığı maaşları, önceleri cemiyete gönderirken daha sonra bundan vazgeçti; bu yüzden teşkilâtteki arkadaşları tarafından şahsî davrandığı gerekçesiyle tenkit edildi. 1903'e kadar kaldığı bu görevi sırasında daha çok şiirle meşgul oldu ve sembolist şiir çevrelerinde ilgiyle karşılanan kitaplar neşretti.

Abdullah Cevdet, siyasî faaliyetlerini gizlice devam ettirdiğini saraya bildiren Viyana sefiri Mahmud Nedim Bey'e (Paşa) karşı tecavüzkâr hareketlerde bulununca, sefâret Avusturya polisine baş vurdu. Avusturyalı parlamenter Pernerstorfer tarafından ülkede kalması için verilen gensoru önergesine rağmen, sınır dışı edilmesine karar verildi (17 Eylül 1903). Presburg'a geçen Abdullah Cevdet, affı için, daha önce gerçek halife sayılmaması gerektiğini savunduğu II. Abdülhamid'e yaptığı müracaattan bir sonuç alamayınca Paris'e gitti. Burada Ahmed Rızâ Bey ve arkadaşları, 1899'da saray tarafından teklif edilen görevi kabul etmesini harekete ihanet kabul ettiklerinden, kendisini kesinlikle aralarına almayacaklarını belirttiler. Bunun üzerine Cenevre'ye geçti; burada Edhem Ruhi (Balkan) ile buluştu. İki eski İttihatçı *Osmanlı* mecmuasını Cenevre'de tekrar neşre başladılar; Mart 1904'te de Jön Türk hareketi içerisinde açıkça anarşist eğilimler taşıyan tek teşkilât olan Osmanlı İttihat ve İnkılâp Cemiyeti'ni kurdular. Abdullah Cevdet bu faaliyetinin yanı sıra, eski serhafiye Ahmed Celâleddin Paşa'nın maddî yardımları ile Eylül 1904'te, Türk kültür hayatında etkisini uzun yıllar sürdürecektir olan *İctihad* mecmuası ile aynı adı taşıyan yayınları kurdu. *İctihad* bu dönemde on altı sayfası Türkçe, geri kalan on altı sayfası da yabancı dillerde yayımlanan ve Jön Türk hareketi içinde siyaset yerine kültüre ağırlık veren yegâne mecmua oldu. Fakat Abdullah Cevdet, aslında sarayın ajanlarından Abdülhalim Hikmet'e ait olan ve II. Abdülhamid ile hükümet erkânı hakkında çirkin ifadelerle eleştirilerde bulunan *Bir Rüya* (Cenevre 1904) adlı eseri yayımladığı için, 20 Ekim 1904'te İsviçre'den sınır dışı edildi. *Osmanlı* mecmuası kapandı; *İctihad*'ın idaresi de Hüseyin Tosun Bey'e geçti. Abdullah Cevdet Ocak 1905'te İstanbul'da yapılan gıyabî muhakeme sonunda ömür boyu kalebentlik cezasına çarptırıldı.

1905 Eylül'ü başında Mısır'a geçen Abdullah Cevdet, *İctihad*'ı orada yayımlamaya başladı. Bir yandan da Prens Sabahaddin Bey grubu ile yakın ilişki kurdu; Şûrâ-yı Osmânî Cemiyeti'nin idaresinde de görev aldı. *İctihad*'da yayımlanan, Osmanlı hânedanının gerekli olmadığı yolundaki yazısı büyük tepkilere yol açtı ve bütün Jön Türk neşriyatı bu yazıyı eleştirdi. II. Meşrutiyet'in ilânından sonra, İttihat ve Terakkî Cemiyeti liderleriyle olan anlaşmazlıkları yüzünden Mısır'da kalmayı tercih etti.

Bu dönemde, büyük tartışmalara yol açan R. Dozy'nin, *Essai sur l'histoire de l'Islamisme* adlı kitabını *Târîh-i İslâmiyyet* ismiyle tercüme edip yayımladı. Hz. Peygamber'in hayatını marazî psikoloji ile açıklamaya çalışan ve kendisinin din düşmanı olarak tanınmasına sebep olan söz konusu kitap aleyhine pek çok tenkit kaleme alındı. Bunların en önemlileri, Manastırlı İsmail Hakkı'nın *Sirât-ı Müstakîm*'de çıkan "Târîh-i İslâmiyyet" başlıklı yirmi yedi bölümden oluşan seri makalesiyle, İsmail Fenni'nin *İzâle-i Şükûk* (İstanbul 1928) adlı kitabıdır. Abdullah Cevdet'in "İfâde-i Mütercim" başlığı altında tercümesine yazdığı giriş, yer yer dindar insanların samimi duygularını rencide edici ifadeleriyle, onun Dozy ile âdeta suç ortağı sayılmasına yol açmıştır. "Din kardeşleri"ne ithaf ettiği bu girişinde, inanç ve duygulara ne ölçüde ters gelirse gelsin, Dozy'nin eserinde dile getirilen gerçeklerin hiçbir bağnazlığa düşmeden kabul edilmesi gerektiğini ileri sürmüş, müellifin bir gayri müslim oluşunun fikirlerini itibardan düşürmeyeceğini, aslında böyle ilmî bir eser vermiş olan kimsenin müslüman sayılması gerektiğini iddia etmiştir. Mütercimin, söz konusu girişte, bütün bir İslâm tarihi literatürünü "müstebit hükümdarların zoruyla kaleme alınmış siyasî metinler" olarak değerlendirmesi ve Dozy'nin kitabını objektiflik bakımından hepsinin üstünde kabul etmesi, muhafazakâr fikir çevrelerinin şiddetli tepkilerine yol açmıştır. Meşihat makamına yapılan sayısız müracaatlar sonunda İbrahim Hakkı Paşa kabinesi 17 Şubat 1910'da bu kitabı yasaklamış ve eldeki nüshalarının Galata Köprüsü'nden denize atılmasına karar vermiştir.

1910 yılı sonunda İstanbul'a dönen Abdullah Cevdet, *İctihad*'ı 24. sayısından itibaren burada yayımlamaya başladı. Kısa sürede, Garpcı ve biyolojik materyalist fikirleri benimseyen birçok Osmanlı yazarı bu dergi etrafında toplandı. Bunların en tanınmışları arasında Kılıçzâde Hakkı ile Celâl Nuri de bulunuyordu. II. Meşrutiyet sonrasındaki siyasî faaliyetlere Abdullah Cevdet de 1910 yılında kurulan Osmanlı Demokrat Fırkası'nın ikinci başkanı olarak katıldı. Bu fırkanın yayın organları olan *Genç Türk*, *Selâmet-i Umûmiyye*, *Âzad* ve *Türkiye* gibi gazete ve dergilerde yazılar yazdı. Bu fırka Hürriyet ve İtilâf'a katılınca siyasî faaliyetlerini azalttı. Daha sonra Mütareke'ye kadar siyasette geri planda kalmayı tercih etti.

İctihad mecmuası, yayımladığı din aleyhtarı makaleler dolayısıyla, meşihatın müracaatları sonunda birçok defa kapatıldı. Ancak bu kapatılmalar sonrasında da değişik adlarla çıkmaya devam etti. 59. sayısı *Cehd* adıyla (1913) çıktıktan sonra pek çok sayı *İşhad*, *İştihad*, *Âlem-i Ticâret* ve *Sanâyi* isimleriyle yayımlandı. "Hissiyyât-ı dîniyyeyi rencide ettiği" gerekçesiyle alınan kapatma kararları, *İctihad* için ilk olarak 28 Mart 1913, sonra 6 Eylül 1913, *Cehd* için 6 Nisan 1913, *İşhad* için 27 Eylül 1913 tarihlerini taşıyordu. 16 Ekim 1913'te, her ne adla olursa olsun, çıkan mecmuaların toplatılması kararı Dîvân-ı Harb-i Örfî tarafından verildi. *İctihad*'ın son defa kapatılması ise 30 Aralık 1913'te oldu. Bu arada, tekrar İsviçre'ye giderek buradaki muhaliflere katılmayı planlayan Abdullah Cevdet'in 27 Eylül 1912 tarihli müracaatı, daha önce İsviçre'den sınır dışı edilmiş olduğu gerekçesiyle, İsviçre hükümeti tarafından reddedildi. Bu dönemde kendi mecmuasının yanı sıra, muhalif yazarlara da yer veren *Hak* gazetesinin başyazarlarından biri oldu ve İttihatçılar ile arasındaki ilişkileri düzeltmek için hükümet desteğinde çıkan bu dergide yazılar yazdı (Mart-Haziran 1912); fakat idareyi tenkitten de geri kalmadı.

İctihad mecmuası Garpcılar'ın belli başlı yayın organı durumuna gelmekle beraber, dergiyi çıkaranlar, Balkan Harbi'nden sonra aralarında çıkan tartışma sebebiyle ikiye ayrıldılar. Batı'nın tamamen ve her yönüyle alınmasını isteyen Abdullah Cevdet ile bu görüşe karşı çıkan Celâl Nuri arasındaki tartışma, "tam Garpcılar" ile "kısmî Garpcılar" şeklinde ifade edilebilecek iki grup ortaya çıkardı ve Abdullah Cevdet tam Garpcılar'ın lideri durumuna geçti. *İctihad*'ın Meşrutiyet dönemindeki son sayısı 13 Şubat 1915 tarihinde yayımlandı. Abdullah Cevdet, İttihatçılar tarafından ölümle tehdit edilince mecmuasını kapatmak zorunda kaldı; Mütareke dönemine kadar da fazla bir yayın faaliyetinde bulunmadı. Mart-Nisan 1918 tarihleri arasında *İkdam* gazetesinde imzasız olarak başyazılar yazdıysa da bunun İttihatçılar tarafından haber alınması üzerine bu faaliyetini de bırakmak zorunda kaldı. Onun bu dönemdeki faaliyetleri hemen bütün siyasî gruplar tarafından olumsuz karşılanmıştır. Büyük Kabine döneminde İttihatçılar tevkif edildiği sırada onlarla birlikte tevkif edilen ve İttihatçı olmayan tek kişi oydu (16 Kasım 1912).

Abdullah Cevdet'in II. Meşrutiyet döneminde söz konusu edilmesi gereken önemli bir faaliyeti de Shakespeare'den yaptığı tercümelerdir. Daha önce, 1898'de Cenevre'de *Ode*'yi neşretmişti. Bunu *Hamlet* ve *Julius Caesar* (Mısır 1908) tercümeleri takip etti. 1909'da *Macbeth* çevirisi gene Mısır'da yayımlandı. *Romeo ve Juliet* ise *Şehbâl* mecmuasında tefrika edildi (nr. 7-24, 14 Temmuz 1909- 14 Ağustos 1910). Daha sonra da *Kral Lear* (İstanbul 1917), *Antuan ve Kleopatra* tercümeleri (İstanbul 1921) yayımlandı. Edebî faaliyet ve siyasî teşebbüslerin yanı sıra Abdullah Cevdet'in diğer bir çalışması da Gustave Le Bon'un eserlerini neşretmesi oldu.

İlk baskısı 1907’de Mısır’da yapılan *Rûhü’l-akvâm*, 1913’te ikinci defa İstanbul’da yayımlandı. *Asrımızın Nüsûs-ı Felsefiyyesi* ise 1914’te gene İstanbul’da basıldı.

Mütareke’nin ilân edilmesiyle birlikte Abdullah Cevdet yeniden siyaset ve yayın sahnesine çıktı. *İctihad*’ın 128. sayısı 1 Kasım 1918 tarihinde *İştihad* adıyla yayımlandı. Bu defa mecmua, Garpcılık’tan çok siyasî bir karakter taşıyordu ve İttihatçı aleyhtarlığının yayın âlemindeki liderlerinden biri durumundaydı. Abdullah Cevdet aynı muhalefeti *Serbestî, Türkçe (Yeni) İstanbul* gazetelerinde yazdığı yazılarda da sürdürdü. Bu arada İngiliz Muhipleri Cemiyeti’nin ilk nizamnâme taslağını yaptı ve kurucuları arasında yer aldı; ayrıca İngilizler’le iş birliği yapan Kürt Teâlî Cemiyeti’nde de önemli roller üstlendi. II. Meşrutiyet döneminde de *Roj-u Kürd* ve *Hetav-ı Kürd* mecmualarında yazılar yazmış, fakat açıktan bir etnik ayrılıkçılık müdafaasında bulunmamıştı. Ancak, Mütareke döneminde bilhassa Jin gazetesi ile Jin mecmuasında yayımladığı yazılarda bu fikirlerini açıkça ortaya koydu. 30 Mart 1919’da sıhhiye müdürü oldu ise de *İctihad* mecmuasında dinî tezyif edici yazıların yer alması sebebiyle bu görevinde fazla kalamadı. 25 Mayıs 1920’de bu göreve yeniden tayin edildi ve beş ay sonra yine azlolundu. *İctihad*’ın 132. sayısında yayımlanan “Yara ve Tuz” adlı makalede “salâtın sûret-i mütezeyyifânede zikri” sebebiyle mecmua 10 Mart 1919 tarihinde tekrar kapatıldı. Mecmuanın 139. sayısı ise ancak Kasım 1921’de neşrolunabildi. Bu arada, çıkarılışına öncülük ettiği *Yirminci Asır* adlı bir gazetede yazılar yazdı.

Abdullah Cevdet, *İctihad*’ın 1 Mart 1922 tarihli 144. sayısında yeni bir din olarak Bahâîliğin kabul edilmesini tavsiye edince hakkında bir dava daha açıldı. 20 Nisan 1922’de iki yıl hapse mahkûm olduysa da dava temyizce bozuldu. Cumhuriyet döneminde de süren dava, 30 Aralık 1926’da “enbiyâya ta’n-fezâhat-i lisâniyye” suçlarıyla ilgili maddenin ceza kanunundan çıkarılması üzerine düştü. Kurtuluş Savaşı’ndan sonra ise yeni yönetimi öven yazılarıyla yayın faaliyetini sürdürdü. *İctihad*’ın bu dönemdeki ilk sayısı, 150 numara ile 23 Kasım 1922’de yayımlandı. Ancak, Mütareke dönemindeki ayrılıkçı siyasî faaliyetleri ve yazıları, işgal kuvvetleriyle olan ilişkileri ve İngiliz Muhipleri Cemiyeti’nin beyannâmesini imzalamış olması sebebiyle, Âli Karar Hey’eti kendisinin bir daha devlet hizmeti almasını yasakladı; buna yaptığı itirazlar da sonuçsuz kaldı. Aralık 1924’te Elâzığ mebusluğu boşaldığı sırada Atatürk tarafından Ankara’ya çağrılınca, mebusluğa getirileceği söylentileri yaygınlaştı. Ancak kendisini din aleyhtarı yazıları dolayısıyla sürekli olarak eleştiren gazetelerin, 1920’den itibaren nüfus politikası hakkında ileriye sürdüğü görüşlerini, “Avrupa’dan damızlık adam celbi” şeklinde takdim etmeleri ve bu alanda kamuoyunda yoğun tartışmaların başlaması üzerine mebusluk söylentileri son buldu. Bundan sonra kendisini tamamen *İctihad*’ın yayımına veren Abdullah Cevdet, aynı zamanda, bir bölümü devlet yayını olarak basılan önemli biyolojik materyalist eserler yayımladı. Bunların başlıcaları, Baron Holbach’ın *Akl-ı Selîm* adlı eseri (İstanbul 1928) ile Voltaire’in *Râhib Meslier’nin Vasiyetnâmesi Hakkında* (İstanbul 1924) adlı kitabıydı. Yine bu dönemde Le Bon tercümeleriyle *Dilmestî-i Mevlânâ’yı* (İstanbul 1921) ve ilk baskısı 1914’te yapılan *Rubâiyyât-ı Ömer Hayyâm ve Türkçe’ye Tercümeleri*’ni (İstanbul 1926) neşretti. 29 Kasım 1932’de öldü. Hayatı boyunca büyük tartışmalara sebep olduğu gibi ölümünden sonra da cenaze namazının kılınıp kılınmayacağı konusunda tartışmalar olmuştur.

Çok sayıda telif ve tercüme kitap neşreden Abdullah Cevdet’in telif eserlerinin sayısı kırk altıyı, tercümelerinin sayısı da otuzu bulur. Tıpla ilgili olanları (*Kolera, Mûsikî ile Tedavi, A ‘mâlık* ve *İctihad*’da makale olarak da yayımlanan *Kafkasya’daki Müslümanlara Beyannâme*) dışındaki önemli bazı eserleri şunlardır: *Mahkeme-i Kübrâ* (1895), *İki Emel* (1898), *Hadd-i Te’dib*,

Ahmed Rıza Bey'e Açık Mektup (1903), *Fünûn ve Felsefe* (1906), *Bir Hutbe* (1909), *İstanbul'da Köpekler* (1909), *Yaşamak Korkusu* (1910), *Cihân-ı İslâma Dâir Bir Nazar-ı Târihî ve Felsefî* (1922), *Mükemmel ve Resimli Âdâb-ı Muâşeret Rehberi* (1927).

BİBLİYOGRAFYA

Manastırlı İsmail Hakkı, “Târîh-i İslâmiyyet”, *Sırât-ı Müstakîm*, sy. 72, Muharrem 1328, s. 305-307; sy. 74, Muharrem 1328, s. 337.

İsmail Fenni [Ertuğrul], *İzâle-i Şükûk*, İstanbul 1928.

Peyami Safa, *Türk İnkılâbına Bakışlar*, İstanbul 1933.

İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 244-247.

Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyâsî Fikirleri: 1895-1908*, Ankara 1964, s. 162-185.

a.mlf., *Continuity and Change in the Ideas of the Young Turks*, Ankara 1969, s. 13-27.

Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul 1966, I, 387-405.

M. Şükrü Hanioğlu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, İstanbul 1981.

K. Süssheim, “‘Abd Allâh Djevdet”, *EI* (Fr.), V, 59-64.

[T. H.], “Abdullah Cevdet”, *İA*, I, 46.

G. L. Lewis, “Djewdet”, *EI*² (İng.), II, 533.

TDEA, I, 11-12.

SON BİR HATIRLATMA: Abdullah Cevdet'in arkadaşı olan ve bugün de kitapları büyük etkiye sahip bulunan ve dini konularda son derece makbul bir zat olan ve Abdullah Cevdet'in aksine yorum yeteneği çok yüksek Said Nursi'nin de birinci amacı, bu çağımızda din-bilim barışını sağlamak idi. O, kitaplarında yüz küsur yerde bunu başardı da. Fakat onun zamanında DNA, Astro-fizik ve Yazılım gibi ilmi noktalar keşfedilmediğinden proje yarım kaldı. Bu kardeşiniz 36 kitabı ile, Tevrat, İncil ve Kur'an üzerinde çalışarak on bin meselede bu barışı sağladı. Kitaplara herkes ulaşabilir. Keramet benim değil, bilimlerin ve kutsal kitaplarındır.

Bahaeddin Sağlam